

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

ОСТАПЕНКА Сергія Олександровича

на тему: **«Регулювання експорту-імпорту аграрної продукції**

в нових умовах розвитку міжнародної торгівлі»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

за спеціальністю 051 «Економіка»

Спираючись на вивчення матеріалів дисертації, опублікованих наукових праць за досліджуваною темою та спираючись на матеріали, що засвідчують апробацію й практичне впровадження результатів виконаного наукового дослідження Сергієм Остапенком, можна визначити наступне щодо актуальності, обґрунтованості висновків і рекомендацій, достовірності та наукової новизни одержаних результатів і визначити загальну оцінку проведеного дисертаційного дослідження.

Актуальність теми дисертації

Виробництво сільськогосподарської продукції є важливою складовою вітчизняної економіки та глобального ринку агропродовольства. Пропозиція українського зерна забезпечує попит на більшості континентах зі значною концентрацією на Європейських, Африканських та Азійських ринках. Експортно-імпортні операції з сировиною аграрного походження до початку повномасштабних дій складали близько 40 % від загальної структури вітчизняного експорту товарів, ще близько 20 % – руди та метали. Висока ліквідність та відносна легкість логістики згаданої сировини призводила до подальшої концентрації капіталу, робочої сили та НТП у згаданих галузях виробництва. Протягом 2015–2021 років, тренди зростання обсягів експорту та виробництва були очевидними, дохід від експорту виконував роль позитивного балансуєчого фактору впливу на обмінний курс національної валюти, допомагав у фінансуванні капітальних проєктів та стимулював розвиток технологій, спрямованих на підвищення виробничої ефективності. За впровадження воєнного стану очевидними стали слабкі сторони стратегії

концентрації факторів та засобів виробництва на монокультурній аграрній продукції з низьким ступенем переробки. Тож за руйнування морських та сухопутних логістичних торгових шляхів, водночас зі складнощами обробки та зберігання аграрної продукції протягом повномасштабних бойових дій, стали справжнім викликом для вітчизняних виробників, а особливо експортерів. За таких складних умов функціонування ринку агропродовольства, виключно співпраця між державою та виробниками аграрної продукції може забезпечити збереження продовольчої безпеки не лише на території України, а й на світовому ринку.

Саме тому дослідження, присвячене обґрунтуванню та актуалізації пропозицій та теоретико-методичних положень щодо формування ефективної зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними суб'єктами господарювання у сфері виробництва аграрної продукції за нових умов розвитку міжнародної торгівлі є актуальним та нагальним науковим і прикладним питанням.

**Зв'язок роботи з державними (галузевими) науковими програмами,
планами, темами**

Дисертацію виконано у відповідності до тематики науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України за ініціативною темою: «Прикладні рішення регулювання розвитку сільського та рибного господарства в умовах надзвичайних викликів для національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0122U001643, 2022–2023 рр.), де автором розроблено базову модель сценарного розрахунку обсягів експорту вітчизняного агропродовольства за нових умов міжнародної торгівлі та запропоновано теоретико-методичні підходи до поліпшення конкурентоздатності національних агровиробників та підвищення обсягів збуту виробленої продукції.

**Рівень виконання поставленого наукового завдання
та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності**

Досягнення поставленої мети й виконання завдань забезпечується вдало підібраними методичними прийомами та вмілим застосуванням методики

дослідження. Теоретико-методичною базою дисертації є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання явищ і процесів. Зокрема, системний підхід аналізу та синтезу – при дослідженні теоретичних засад та основ функціонування міжнародної торгівельної діяльності та методів її регулювання; методів регресійного аналізу з метою екстраполяції трендів при розрахунку моделі прогнозних обсягів експорту аграрної продукції за нових умов функціонування національної та міжнародної торгівлі; метод статистичного аналізу – при визначенні трендів та положення вітчизняного сектору агропродовольства на сегментах світового аграрного ринку; порівняльний метод – для зіставлення показників експортно-імпортних операцій у різні часові періоди з метою визначення причинно-наслідкових зв'язків; групування – для ідентифікації чинників впливу на розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольством; діалектичний та абстрактно-логічний – для формування теоретичних узагальнень, формулювання висновків; графічні методи – при дослідженні зв'язків, ідентифікації тенденцій та детермінації закономірностей економічного й організаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих в дисертації

Вивчення дисертації дозволяє стверджувати, що основні наукові положення, висновки та рекомендації автора є переконливими, логічно обґрунтованими та логічними. В їх аргументації використано синтез економічної теорії, дослідження наукових розробок вітчизняних та іноземних учених-економістів, що присвячені основам функціонування світового ринку та методам його регулювання на глобальному та державному рівнях, використані матеріали офіційних джерел, таких як законодавчі й нормативно-правові акти України, матеріали Міністерства економіки, торгівлі і сільського господарства України, аналітичні матеріали та дані Державної служби статистики України, ресурси мережі «Інтернет», матеріали міжнародних конференцій, досліджень комерційних та некомерційних організацій,

монографічних джерел, періодичних видань, результати власних розрахунків та досліджень автора. Зміст дисертації охоплює ключові аспекти обраної теми, мета та завдання дослідження вбачаються виконаними, а практичні рекомендації сформульовано на високому рівні деталізації. Загальна кількість використаних джерел становить 189 найменувань, що дозволяє сформувати повноту теоретичного та практичного розуміння досліджуваної теми, адже автором розглянуто джерела розгорнуто, у тому числі критично, що свідчить про наукову зрілість автора та його загальнонаукову культуру. Висновки, як розділові, так і загальні, є чіткими та зрозумілими. Поставлені завдання дозволили повноцінно розкрити тему та досягти визначеної мети, а саме вивчення методів регулювання експортно-імпоротної діяльності за нових умов міжнародної торгівлі.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень

Наукова новизна результатів дисертації полягає у дослідженні Сергієм Остапенком наслідків кризових явищ, їх впливу на експортно-імпортні операції вітчизняних виробників агропродовольства та розробленні теоретико-методичних рекомендацій, присвячених поліпшенню умов зовнішньоекономічної діяльності.

Надзвичайно актуальним є запропонований автором підхід до стимулювання розбудови логістичної інфраструктури країни як однієї із складових антикризової політики протидії новим викликам до міжнародної торгівлі агропродовольством. В умовах воєнного стану та навіть за умов активних бойових дій, розбудова диверсифікованої збутової інфраструктури може слугувати гарним стимулом для вітчизняних виробників агропродовольства до утримання високих рівнів посівних. Цей підхід передбачає розвиток мережі «сухих портів» – інтермодальних терміналів на кордоні України. Такий підхід суттєво зменшить трансакційні витрати під час експорту-імпорту сільськогосподарської продукції в умовах обмеженої

пропускної здатності морських портів і дозволить розгрузити завантажені сухопутні та залізничні шляхи.

Заслуговує на увагу запропонований автором підхід до розбудови економічних зв'язків з азійським сегментом глобального ринку агропродовольства, зокрема просування продуктів аграрного сектору на території КНР шляхом створення спеціалізованої експортної агенції з підтримки та захисту інтересів вітчизняних суб'єктів господарювання, що здійснюють експортні операції через надання консультаційних, представницьких, юридичних та організаційних послуг.

Актуальною та практично важливою рекомендацією вбачається формулювання поетапної структури процесу визначення типу державно-приватного партнерства задля реалізації проєктів згаданої збутової інфраструктури та визначення положення з її функціонування за умов післявоєнної відбудови економіки країни з урахуванням актуальних ризиків, спричинених бойовими діями на території України.

Практичне значення одержаних результатів для науки і практики

Практичне значення результатів дисертації полягає у розробленні методико-прикладних підходів до забезпечення ефективної реалізації проєктів відбудови збутової інфраструктури та поліпшення підходів з просування вітчизняного агропродовольства на нові ринки у воєнний та післявоєнний період відновлення економіки. Науково-практичні висновки даного дослідження підтверджуються через конкретні застосування результатів: рекомендації, висунуті щодо розвитку конкурентоспроможності вітчизняної агропродукції, будуть впроваджені у Комплексну програму післявоєнного відновлення сільських територій Київською обласною радою; практичні рекомендації, які розроблені для державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, знайдуть своє застосування у підготовці учбових матеріалів для дорадників членів Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих

служб; статистичні дослідження, проведені у дисертації, використовуються Мінекономіки для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів.

Повнота викладення матеріалів досліджень в опублікованих працях

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 18 наукових працях, з яких стаття у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, 13 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у колективних монографіях, 2 тези наукових доповідей.

Основні теоретичні положення, наукові ідеї, практичні результати дисертації було обговорено й висвітлено автором на: V Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток біоенергетичного потенціалу в сільському господарстві» (м. Київ, 2020 р.); XIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи» (м. Дніпро, 2022 р.).

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Дисертація та наукові публікації, які висвітлюють ключові наукові результати, не містять порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації).

Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий, літературний. Текст дисертації переважно не має граматичних і орфографічних помилок.

Дискусійні зауваження та запитання

Водночас з позитивною оцінкою роботи вважаємо доцільним виділити окремі дискусійні питання, зауваження та побажання:

1. У підрозділі 1.2 автором досліджено доступний для державних органів влади інструментар регулювання попиту та пропозиції на рівні міжнародної торгівлі товарами агропромислового комплексу. Серед наведених інструментів важливу роль було приділено тарифним методам регулювання експортно-

імпоротної діяльності, їх особливостям та наслідкам. Вважаємо, що доречним було б розширення аналізу наслідків використання тарифних методів регулювання прикладами використання таких інструментів. Як інструмент регулювання двосторонньої торгівлі даний інструмент має значну кількість наслідків та складно передбачуваний ефект, на що, на нашу думку, автору варто звернути увагу у майбутніх дослідженнях.

2. У підрозділі 3.1 автор пропонує перелік заходів з підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та продовольства, що включає в себе перелік різноманітних стимулюючих чинників виробництва, проте всі зазначені чинники націлені на просування сировинних товарів з низькою доданою вартістю та малою кількістю етапів переробки в середині країни. Зважаючи на розуміння автора про необхідність підвищення ступеня складності виробничих потужностей, вважаємо за доречне розширення зазначених інструментів чинниками, що безпосередньо впливали б на ускладнення ланок переробки та стимулювали створення внутрішнього валового продукту, на відміну від стимулювання подальшої концентрації сфери агровиробництва на експорті сировини.

3. Зважаючи на мультифакторність та детальність розрахунку запропонованої автором сценарної моделі прогнозу обсягів експорту аграрної продукції на період 2023–2030 рр., дискусійними є питання чинників впливу на обсяги виробництва та зберігання основних товарів аграрного експорту з урахуванням непередбачуваності наслідків бойових дій та розвитку ситуації на глобальному ринку агропродовольства. Зважаючи на наявність песимістичного сценарію у розрахунках, вважаємо, що за реалізації малоймовірних але можливих подій, таких як, до прикладу, повна блокада морських експортних шляхів для зернової промисловості, зміна трендів співпраці між Україною та європейськими країнами торговими партнерами, формування диспропорцій пропозиції зернових, спричинені ускладненою логістикою, можуть значно вплинути на розрахункові показники згаданого сценарію. На нашу думку, такий інструмент повинен часто оновлюватися

з ціллю розширення переліку чинників впливу, що призведе до зміни первинних вагових пропорцій базової моделі. У процесі доповнення та розширення моделі, особливу увагу автору потрібно приділити відповідності та цілісності основних гіпотез.

4. Запропонований автором підхід до розвитку збутової інфраструктури через формування низки «сухих портів» на території України вбачається слушним та доцільним як за нових умов функціонування міжнародного ринку агропродовольства, так і за довоєнних. Вважаємо, що поліпшення умов транспортування продукції аграрного сектору наземними шляхами дозволило б диверсифікувати шляхи перевезення згаданої продукції та призвело б до зниження концентрації логістичних потоків здебільшого на морських портах. Відзначаючи пропозиції автора знизити рівень ризику підприємців під час реалізації проєктів «сухих портів» залученням до співпраці державні органи у формі ДПП, вважаємо, що навіть при таких заходах перестороги, військові ризики будуть спричиняти значний вплив на процес прийняття рішень підприємцями та державою. Як метод поліпшення диверсифікації ризиків автору доречно розглянути можливість організації схожої за формою та організацією збутової інфраструктури на території безпосередньо країни-торгового партнера. Чинник захищеності країн ЄС, на території яких можливим вбачається реалізація такого проєкту, дозволив би знизити ризики знищення або виведення з ладу інфраструктури та обладнання майнового комплексу «порту».

Загальний висновок

Дисертація Остапенка Сергія Олександровича за актуальністю, наявністю новизни та значущістю представлених результатів дослідження, обґрунтованістю та повнотою викладення інформації в опублікованих наукових працях, загальним рівнем виконання поставленого наукового завдання та використанням методології наукового дослідження відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація на тему: «Регулювання експорту-імпорту аграрної продукції в нових умовах розвитку міжнародної торгівлі» відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а Остапенко Сергій Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» та спеціальності 051 «Економіка».

Офіційний опонент
професор кафедри
менеджменту імені І. А. Маркіної
Полтавського державного
аграрного університету,
доктор економічних наук,
професор

Микола ЗОСЬ-КІОР

14.12.2023

